

Geijer, liberalismen och kvinnornas medborgarrätt

*Den kvinnliga
medborgarrätten blev ett
politiskt problem först under slutet av
1800-talet. Som ideologisk fråga är det emeller-
tid möjligt att följa den betydligt
längre tillbaka i tiden.*

1800-talets svenska reformer för kvinnor gällde deras civilrättsliga ställning (arv, myndighet), deras undervisning och utbildning (folkskola, flickskola, universitet, yrkesskolor och kurser) samt deras arbetsrätt (offentliga sektorn). Ekonomiska och sociala missförhållanden drev fram reformerna. Dessas utformning och räckvidd påverkades av maktpolitiska gruppintressen. I de debatter som ackompanjerade reformarbetet bröts olika kvinnouppfattningar mot varandra: kvinnan som självständig individ ställdes mot kvinnan som in- eller underordnad familjemedlem. En liberal eller frisinnad ideologi mot en konservativ, för att uttrycka förhållandet i allmänpolitiska termer, vilka inte får uppfattas som partipolitiska utan snarare som benämningar på ideologiska trender.

Det mest brännande politiska temat från 1830-talet och under de följande decennierna var representationsfrågan — i Sverige som i övriga länder under industrialiseringen. Det var i hög grad positionerna i denna fråga som i partipolitiskt avseende kom att skilja de konservativa från de liberala. De flesta var ense om att en reform var nödvändig. Problemet var på vilka villkor den skulle ske. Den liberala ståndpunkten kan grovt skisseras på följande sätt: att avskaffa ständsrepresentationen, som vilade på agrar- och hantverkssamhällets arbets- och ägofördelning, ersätta den med en nationalrepresentation, som bättre skulle motsvara industrialismens ekonomiska struktur. Det korporati-

va. ständsvisa valsättet borde avlösas av 'samfällda' val till gemensamma församlingar. Därvid måste en omfördelning ske av representationsrättigheterna, nya gränser måste dras mellan röstberättigade och icke-röstberättigade. Det var framför allt här som konflikten mellan konservativa och liberala låg. Men här uppstod också en liberal konflikt, när det ideologiska och ideala frihetskravet (den politiska personlighetsprincipen) skulle förenas med det borgerliga kravet på bildningens och förmögenhetens prerogativ, dvs klassintresset. I detta idékomplex spelade frågan om kvinnornas medborgarrätt visserligen en underordnad roll men är trots detta av stort intresse. Den illustrerar nämligen en annan politiskt viktig gränsdragning, den mellan det privata och det offentliga eller mellan familjen och samhället samt hur den politiska kommunikationen mellan dessa båda sfärer skulle utformas.

I denna artikel exemplifierar jag hur den kvinnliga representationsrätten behandlades i liberal teori och praktik i Sverige under 1800-talet. Det teoretiska underlaget utgörs av Geijers politiska skrifter. Två konkreta representationsförslag från 1840-talet visar efter vilka olika linjer man kunde arbeta med problematiken. De allmänna reformmötena i Örebro kring 1850 och folkriksdagarna på 1890-talet illustrerar praktiskt verkande politikens inställning i frågan. Jag vill understryka att min framställning endast ger punktvisa belysningar av ett omfattande problemkomplex, som ännu väntar på sin samlade

vetenskapliga behandling, den liberala könspolitiken i Sverige.¹

Geijer

Ur kvinnohistorisk synvinkel är Geijer en lämplig utgångspunkt för ett studium av den tidiga svenska liberalismens förhållande till det kvinnliga medborgarskapet. Geijer var väl orienterad i tidens politiska litteratur, han var en engagerad och kritisk läsare. I sina skrifter diskuterade han de stora samhällstänkarnas idéer, prövade dem och omformade dem efter sina egna iakttagelser av samhällsskiktet i Sverige och andra länder, efter sina historiska forskningar och sina personliga erfarenheter. Som ett prisma uppfångade han idéerna utifrån och bröt dem till ett nytt, mycket personligt och mycket svenskt spektrum. Han var också en av de få som verkligen brottades med kvinnoproblematiken. Men Geijer är givande även därför att han under hela sitt liv dokumenterade förändringarna i sin politiska uppfattning. Han började som närmast revolutionär liberal, övergick till en konservativ ståndpunkt för att slutligen ansluta sig till den ekonomiska och politiska liberalismen. Gränsen mellan de sistnämnda går ungefär vid 1838. I hans skrifter framträder dessa förändringar men också den kontinuitet som utmärkte hans grundläggande värderingssystem.²

Familjeindividen

Relevant för Geijers inställning till kvinnlig representationsrätt är hans uppfattning om familjen/hushållet och dess medlemmar. Åsikten att familjen är samhällets ursprung och grundsten är genomgående i hans skrifter. Häri sker ingen förändring. Däremot betraktar han till en början familjen som den naturgivna institution, vilken naturen har 'minst lämnat åt mänskligt godtycke att förändra.' (1818 II s 437)³ I de senare skrifterna iakttar han emellertid en utveckling inom familjen: från att ha varit enväldigt styrd av hufvudern har den blivit en sammanslutning av fria individer, 'där personlighetens rätt erkänns'. (1840 IX s 125) Detta har skett genom sonens, kvinnans (hustruns, dotterns) och tjänarens frigörelse. 'Det är en emancipation

som fordrat många århundraden.' (1844 IX s 243) Redan innan ens den ogifta kvinnans myndighet erkänts anser sig Geijer alltså kunna säga att familjen i hans tid vilade på personlighetsprincipen.

Även när det gäller föräldrarnas uppgifter gentemot barnen sker en förskjutning i hans uppfattning. Anmärkningsvärt starkt betonar han i sina tidigare skrifter faderns fosterroll: bildningen leds genom tiderna från far till son, det är på sin faders knä som barnet hyllar 'förnuftets majestät'. Modern företräder den 'vårdande ömheten' och den 'oändliga kärleken'. (1810 I s 99, 101, 102) Tydligast uttrycker sig Geijer i 1825 års undervisningskommitté:

'Barnets första lärare äro naturligtvis föräldrarna, och jag lägger här ej mindre vikt på den faderliga undervisningen än på den moderliga, ehuru denna är tidigare och bägge alltid böra samverka. ———/Barnet förstår kunskapens värde om/ en fader själv lär det kunskapens första elementer och medel, vore det ock blott att t ex läsa i bok. Ingen är därtill för god, som har lyckan att vara far.' (1825 III s 398 f).

1840 fördelar han ansvaret på annat sätt. Fadern har försvunnit och i hans ställe — vid moderns sida — har prästen och läraren inträtt. Av dessa tre ger han kvinnan-modern störst betydelse. Detta framhåvande av moderskapet visar sig vara viktigt när Geijer motiverar fördelningen av de politiska rättigheterna i sitt representationsförslag.

Hushållsindividen

Geijer drar ingen bestämd gräns mellan familjen och hushållet. Han ser förhållandet mellan husbonde och tjänare som en utvidgning av fadersmakten, 'såväl som den förre /husbonden/ över sitt husfolk alltid måste äga en till sitt väsende faderlig makt.' (1818 II s 437) Vi har också kunnat konstatera att även den 'emanciperade' tjänaren alltjämt ingår i hushålls/familjesystemet. Härigenom blir det miniatyrsamhälle som hushållet utgör också ett klassamhälle. Utan tvekan var Geijer medveten om sitt kulturella arv och hade en bestämd uppfattning om de bildades roll i samhället. Hessler återkommer till förhållandet att Geijer räknade med två

samhällsklasser: de bildade och de arbetande, vilkas uppfostran, uppgifter och förhållande till 'det allmänna' borde ha olika karaktär.⁴ Tjänaren, en representant för den arbetande klassen, ingår i hushållet och är även som frigjord underställd villkor, liknande familjens egna medlemmars.

Samhällsindividen: de nödvändiga undantagen.

Mot den här skisserade bakgrunden skall vi nu övergå till Geijers idéer om representationsrätten. 1829 i 'Om en ny nationalrepresentation' skriver han:

'Alla kunna ej välja — även andra nödvändiga undantag än kvinnor och barn måste finnas; och stannar man vid distinktionen att alla myndiga medborgare äga valrätt så spörjes med skäl: gäller detta tex om tjänstehjonet såsom husbonden?' (1829 III s 498)

Detta är en utveckling av ett uttalande från 1819:

'Emedan husfadern fordrat en röst i allmänna angelägenheter, härskar även staten med honom inom huset.' (1819 III s 14)

Här finns naturliga undantag kvinnor och barn, samt tveksamma undantag, tjänstefolk, tveksamma eftersom de (manliga) faktiskt är myndiga. Dessa kategoriers gemensamma kännetecken är att de ingår i ett hushåll och som sådana representeras de utåt av familjefadern/husbonden, vilken samtidigt företräder statens makt gentemot dem. Deras förhållande till samhället blir därigenom indirekt, medan den manlige hushållsföreståndarens blir direkt, de är i beroende ställning, han 'en man för sig'. I Geijers konservativa uppfattning blir gränsen mellan det privata hushållet det offentliga samhället inte bara en given könsgräns utan också en klassgräns som gör myndiga män medborgerligt omyndiga på grund av deras beroendeställning.

Kvinnans rätta emancipation

1840 lägger Geijer fram en helt annan teori. I 'Representationsfrågan' diskuterar han ingående valrättsproblematiken och utgår då från myndighetsbegreppet. Beträffande bar-

nen är detta inget problem eftersom deras status bestäms av deras ålder. Men 'En särskild fråga — och ej den lättaste att lösa — är däremot *kvinnans* omyndighet.' (1840 IX s 4 Geijers markering) Hon har fått 'borgerliga' rättigheter, dvs hon skyddas av lagen, men politiska rättigheter, 'som innebär att med eget samtycke bidra till lagarnas stiftande' (a a s 4) har hon inte fått. Geijer fortsätter med att peka på det faktum att kvinnor varit regenter samt att de 'även under den mest obemärkta verksamhet' (a a s 4) känner sina plikter mot samhället. Varför skall de då vägras representationsrätt? Detta är inte en politisk fråga, svarar Geijer. Det finns något som är högre och som det politiska måste vika för och det är den moraliska verksamhet som kvinnan utför med sin fostrargärning i hemmet. Men Geijer stannar inte vid detta. Kvinnan är inte ensam om att vara uppfostrare. Men just här tappar Geijer bort fadern och nämner i stället prästen och vetenskapsmannen. Vem nekar dessa politiskt inflytande? Geijer löser dilemmat genom att gradera moderns, prästens och lärarens uppgifter:

'Kvinnan intager i denna vård första rummet. Ty på den grund *familjen* genom henne lägger, måste både *kyrkan* och *skolan* bygga.' (1840 IX s 4 G:s markering)

Därefter förklarar Geijer att alla tre kategorierna är medborgerligt myndiga och därför har politiska rättigheter, men de bör avstå från att utöva dessa och i stället höja sig över politiken. I sin slutsammanfattning gör han så åter en gradskillnad mellan kvinnan och de övriga:

'Det är den rätta meningen av kvinnans *emancipation*: en politisk befrielse, som även bör komma prästen och vetenskapsmannen tillgodo, såvida de av sina högre plikter finna sig uppfordrade att äska dem.' (1840 IX s 6 G:s markering)

Kvinnans politiska omyndighet blir på detta sätt ovillkorligen, medan de manliga fostrar-nas blir valfri. Geijers framhävande av moderskallet får här sin politiska konsekvens. Han ser i varje kvinna antingen en presumtiv, en i nuet verkande eller en fd moder, dvs en individ med ett biologiskt bestämt och socialt definierat kall, vilket utövas i hemmet, i det privata. Prästen och vetenskapsmannen

däremot är professionella med tidsbegränsade uppgifter som utövas yrkesmässigt utanför hemmet i samhälleliga institutioner, dvs i det offentliga. Fadern i hemmet har helt to-nats bort. Detta måste tolkas så att hans roll som *barnafader* ur samhällelig aspekt är likgiltig medan han i sin egenskap av *familjefader* kan överskrida demarkationslinjen mellan det privata och det offentliga.

Folkets halverade emancipation

Sedan Geijer sålunda definierat kvinnans myndighetstillstånd som ett specialfall går han vidare till 'folket'. Nu erkänner han reserverat personlighetsprincipen: varje myndig medborgare måste få medborgerliga rättigheter. Detta betyder dock inte att alla skall ha *samma* eller *lika* rättigheter. Geijer föreslår i stället att de valberättigade delas i två klasser, en med enkel valrätt och en med 'förstärkt' valrätt, dvs två röster. Indelningsprincipen bör vara förmögenhet och bildning.⁵

Geijer utförde två operationer som resulterade i att köns- och klassprinciperna på ett harmoniskt sätt kunde förenas med personlighetsprincipen. Han skänkte kvinnan honorär medborgerlig myndighet samt ställde henne över politiken. Han gav folkets flertal en halv individuell rösträtt genom att placera det under förmögenhets- och bildningsstreck.

Förslaget var för sin tid radikalt. Geijer var ledamot av konstitutionsutskottet där regeringens reformförslag arbetades ut och han reserverade sig mot de begränsningar som denna föreslog. En av de mer kända liberala politikerna uttalade sig visserligen högakt-ningsfullt om Geijer men yttrade under en enskild överläggning:

'Backstugusittare, tjänare, fattighjon, alla som äro i så stort beroende har väl ingen på allvar utan blott som överdrift in absurdum yrkat representation för.' (Cit efter Borell s 74)

Representationsförslag 1840-talet

De två representationsförslag som jag nu kommer att behandla är exempel på liberala idéutkast till valrättsförändring, knappast menade som direkt tillämpningsfärdiga. Det

första arbetades fram av en kapten Anders Lindeberg, en färgstark figur inom den liberala oppositionsrörelsen med ett äventyrligt levnadsöde.⁶ Det andra författades av Adolf Fredrik Lindblad, kompositör och nära vän till Geijer.⁷

Lindeberg: könsneutrala klassgränser

Lindebergs skrift 'Hvad väntar svenska folket af riksdagen?' (1840) har en utförlig inledning, där författaren anknyter till kontraktsteorin och visar på en laglig väg att ta Sverige ur den djupa konstitutionella kris, som enligt hans mening fört landet till ett eländigt tillstånd, liknande det där Frankrike befunnit sig 1789. (Lindeberg s 10, 12, 18, 33) Räddningen låg i en ny representation med 'allmänna val på rationell grund.' (a a s 37) Avsnittet 'Också ett Representationa-förslag' inleds: 'Välja kan varje svensk man och kvinna, som fyllt 25 år...' (a a s 38 Förf:s markering)

Efter denna verkligt revolutionära inledning till en vallag följer en uppräknig av undantagsbestämmelserna: läs- och skrivkun-nighet, strafffrihet, viss inkomst, erlagd skatt samt ej stående 'under cession eller förmyndare'. Klassneutrala är inte dessa villkor, eftersom de ekonomiska hindren drabbade underklassen. De kan däremot tolkas som könsneutrala, verkande inom respektive samhällsskikt.

En möjlig hake för kvinnorna ligger i bestämmelsen om förmynderskapet. Med hänsyn till att ordet *myndighet* inte finns med i generalbestämmelsen samt till dess placering i samband med cessionsbestämmelsen ligger det närmast till att tolka det som 'iråkad' omyndighet, dvs något skilt från den ständiga omyndighet som rådde för kvinnor. Tyvärr förklarar inte Lindeberg hur han tänker sig att problemet skall lösas, om han menar att kvinnornas generella omyndighet är oväsentlig när de agerar som medborgare. Vi måste sätta ett frågetecken här men vi får anledning att återvända till Lindeberg senare.

Lindblad: det harmoniska hushållet

Betydligt utförligare resonerar Lindblad i sin skrift 'Politisk dilettantism' (1844), ett

förslag 'ej att lägga på bordet men på hjärtat'. Lindblad konstaterar att personlighetsprincipen är den enda acceptabla grunden för en rättvis representation och hänvisar till det kristna lika människovärdet och de naturliga rättigheterna. (Lindblad s 12 ff)

Den vanliga liberala tendensen att vilja ge bildningen och penningen representationsgarantier avvisas:

'Det händer inte sällan att den subtilaste bildning, den nervösaste känsla för vad man kallar fin takt, ej ändå förmått bort nöta råhetens födelsemärke från sin panna, då däremot ofta man finner drag av den renaste själsadel under grova kläder och plumpa manér.' (a s 17 f)

Hans slutsats blir att alla människor, oavsett stånd eller yrke, ålder eller kön bör ha valrätt. Eftersom han väntar sig motstånd mot denna radikala tillämpning av personlighetsprincipen förklarar han att nästan alla kvinnor och barn' draga sig blygsamt och förläget bakom ryggen på sina män, sina fäder bakom sina husbönder.' (a s 20 f)

Lindblad relaterar en händelse som övertygat honom om att familjen/hushållet är den naturliga grundvalen i samhället och att den hålls samman av band av kärlek och lojalitet. Därefter gör han en klassificering av medborgarna i 'fristående' personligheter, dvs ensamboende ogifta män och kvinnor, samt 'grupperade' personligheter, dvs medlemmar i ett hushåll. Huvudmannen för hushållet är dess försörjare, man eller kvinna, och denne har att avge ett antal röster, motsvarande antalet medlemmar i hushållet, omyndiga barn inräknade. Nu inser emellertid Lindblad att detta system innebär en inskränkning i personlighetsprincipen, varför han inför en reservationsrätt. Hans exempel: en husfader med hustru och två barn, piga och statdräng med hustru och två barn har regelmässigt nio röster. Använder statdrängen reservationsrätten för sig och sin familj minskar försörjarens röstetal med fyra.

Fredrika Bremer reagerade på Lindblads förslag med följande ord:

'... det enda /förslag/ jag hört eller sett, som på ett konsekvent, och som jag tycker utförbart sätt till-

lämpar personlighetsprincipen på representationen.' (Cit efter Qvist 1969 s 216)

Förutsättningen för Lindblads konstruktion var att familjen/hushållet verkligen utgjorde en harmonisk enhet av självständiga personligheter under kärlekens och lojalitetens hand, vilket Lindblad utgick ifrån. Med en sådan premiss blir hans förslag en idealisk liberal kompromiss av personlighets- och familjeprinciperna, som i radikalism går betydligt längre än Geijers.

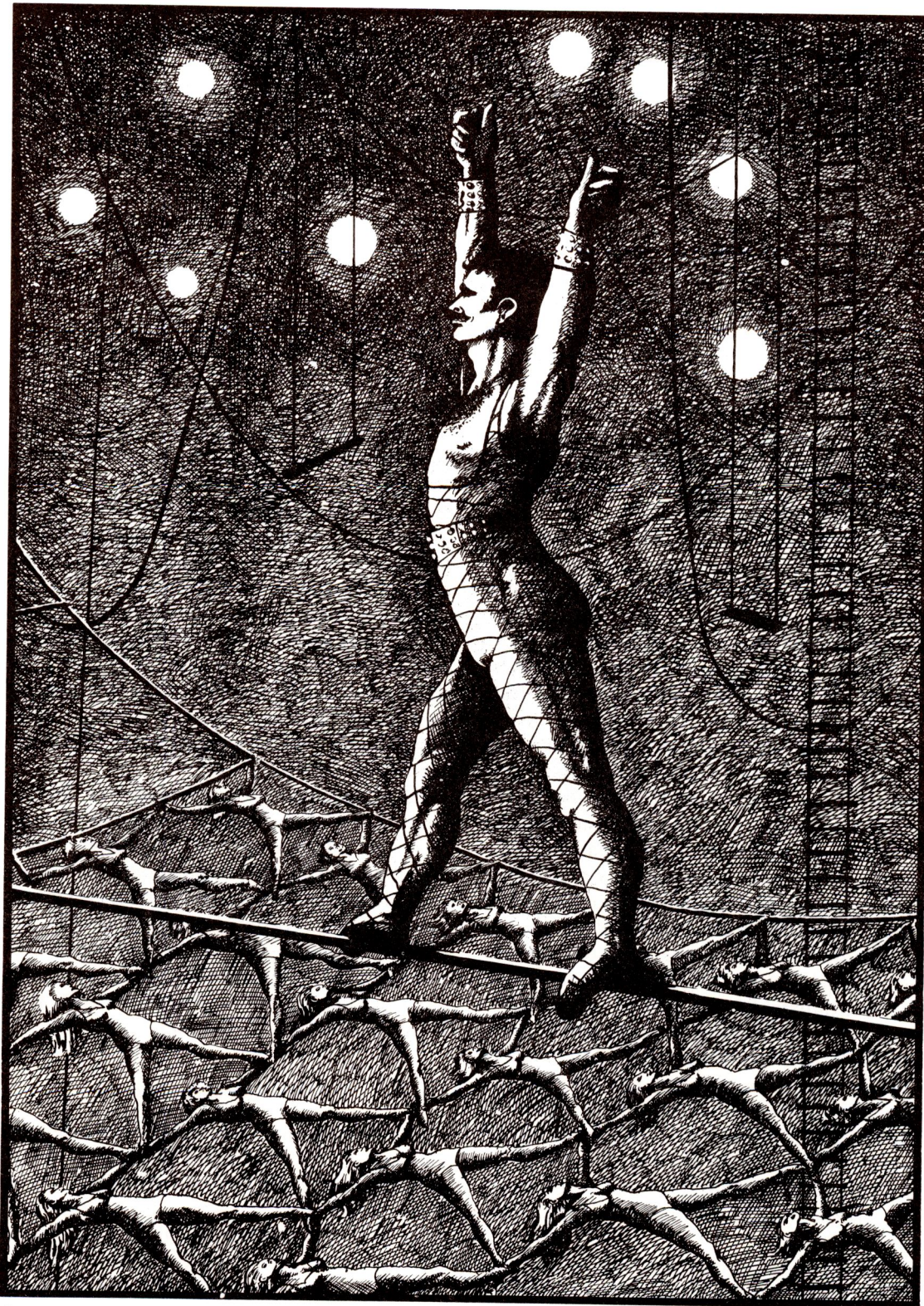
Örebromötena: manliga myndiga medborgare

Under 40-talets sista år arbetade en kunglig kommitté med representationsfrågan och resultatet lades fram för riksdagen 1847-1848. Förslaget innebar ett två-kammerssystem med utpräglade klassval och garantier för kungamakten. (Borell s 212 f) Förslaget skärpte motsättningarna mellan kungen och den liberala oppositionen. Efter utländskt mönster bildades sk reformsällskap, vilka ledde till samlade liberala 'utomparlamentariska' aktioner, tre reformmöten i Örebro 1849, 1850 och 1853. Deras huvuduppgift var att utarbeta ett alternativ till det kungliga förslaget.

Förhandlingarna vid de allmänna mötena har förberetts i de lokala reformsällskapen, det första bildat i Stockholm 1848. Till detta sällskap inkom samma år en framställning från Anders Lindeberg (ovan s 47) med en formulering av valrätten som på en gång får bilda en länk till de tidigare individuella förslagen och en bakgrund till Örebromötenas beslut. Lindeberg krävde valrätt 'åt varje svensk, således även åt tjänstehjonsklassen'. (Cit efter Reinhold s 101) Det intressanta med Lindebergs förslag är dels vad han utlämnat, nämligen könsbestämning efter *svensk*, dels vad han särskilt nämner, nämligen tjänstehjonsklassen.

Lindeberg är här försiktigare än i sitt tidigare förslag, där han specificerat de valberättigade som 'man och kvinna'. Hans alternativ *svensk* utan könsbestämning blev emellertid inte aktuellt vid mötena, där den röstande i samtliga utkast till förslag var en *svensk*

Susan Hellard, 'The Balancing Act'. 'New Internationalist' July 1980.

man. Kvinnorna var fortfarande 'naturliga undantag'.

Till Örebromötenas slutliga formulering av huvudregeln 'Rösträtt tillkommer varje svensk man som fyllt 21 år' fogades ett antal diskvalificerande bestämmelser, av vilka den mest omfattande gällde 'lagstadt tjänstehjon', en inskränkning som — trots frånvaron av census — drabbade en så stor del av den manliga befolkningen, att den allmänna valrätten blev illusorisk. Denna undantagsbestämmelse antogs utan diskussion men tanken bakom den möter vi i debatten kring ett av de övriga undantagen, värvad eller garnisonerad soldat. Motiveringen för att vägra denne rösträtt var att han stod i ett lydtnadsförhållande, vilket kunde påverka hans fria val, han var också bunden till garnisonsorten och därför ofri och jämställd med tjänstehjon. (Reinhold s 136 f)

När det första Örebromötet deklarerade sin grundsats 'Personlighetsprincipens erkännande i hela sin omfattning utgör således själva hörnstenen för vårt arbete.' (Cit efter Reinhold s 151) hade det i själva verket gjort avsevärt avsteg från denna. Bestämmelsernas mest omfattande undantag var kvinnor och tjänstehjon. Argumenteringen kring den uteslutne soldaten kan i viss mån också tillämpas för dessa grupper av medborgare. Rättsligt sett finns vissa likheter mellan de tre kategorierna. De var alla underställda speciallagar: målsmanskapet, tjänstehjonsstadgan respektive lagarna för rikets krigsmakt, vilka kringskar deras personliga frihet i förhållande till andra medborgare. De var ortsbundna och beroende och stod i direkt lydtnadsförhållande till överordnade. Kvinnor och tjänstehjon var därtill inlemmade i hushåll, vilket ytterligare underströk deras beroendeställning. Kvinnor var helt osynliga i Örebromötenas diskussioner och tjänstehjonsbestämmelsen accepterades utan debatt. Båda förhållandena kan bero på att dessa grupper skulle stå utanför. Möjligen hade man också föreställningen att de redan var representerade genom hushållsföreståndarens rösträtt.

1890-talets rösträttsmöten ägde rum i en allmänpolitiskt och kvinnopolitiskt förändrad atmosfär. Ståndsrepresentationen hade er-

satts med ett tvåkammerssystem med sk allmän men graderad rösträtt till första kammaren (FK) och lika men långt ifrån allmän rösträtt till andra kammaren (AK). Eftersom FK utsågs av kommunalt valda elektorater hade kvinnor valrätt till denna kammare i den mån de hade kommunal rösträtt, dvs var skattebetalare. Den kvinnopolitiska förändringen bestod i att kvinnorna hade skapat egna organisationer för att genomdriva sina krav. Fredrika-Bremer-Förbundet bildades 1884 och Stockholms allmänna kvinnoklubb, socialdemokratisk, 1892, som en begynnelse till den socialdemokratiska kvinnorörelsen. Kvinnorna hade börjat uppträda kollektivt vilket gav tyngd åt deras synpunkter. Det fanns också enstaka män som förde deras talan i riksdagen: den första motionen om kvinnlig rösträtt väcktes 1884.

Bland vänstersympatisörer hade ett utbrett missnöje härskat med valsystemet ända sedan representationsreformen genomförts 1866. Motståndet organiserades i liberala rösträttsföreningar. Rösträttsfrågan var också en huvudpunkt i det ett år tidigare bildade Socialdemokratiska partiet. De två sk folkriksdagarna 1893 och 1896 var ett försök att över partigränserna samordna dessa rösträttsrörelser och därigenom påverka riksdagen till en reform.

Folkriksdagarna dominerades av liberalerna. Socialdemokraterna utgjorde knappt 25% av deltagarna vid respektive möte. (Fridholm s 420, 431) Båda könen var röstberättigade och valbara, men endast en kvinna valdes, Emilie Rathou, som deltog 1893. Ur kvinnohistorisk synpunkt är det första mötet intressantast, eftersom det visade sig att frågan om kvinnlig rösträtt alltjämt kunde vara kontroversiell bland liberaler.⁸

Det ointressanta könet

Av de 42 motioner som behandlades av folkriksdagen 1893 berördes kvinnorna i tre, samtliga väckta av liberala deltagare. På ett indirekt sätt inbegreps — eller snarare uteslöts — kvinnorna i den motion som föreslog en framställning från mötet till riksdagen om rösträtt för 'varje sig själv försörjande svensk man'. (Tr handl 1893 M nr 10) Motionen an-

knöt till försvarsplikten och någon kommentar om kvinnorna gjorde inte motionären. Isidor Kjellberg, en av de ledande liberalerna, konstaterade i sin motion att kvinnor inte inbegreps i folkriksdagens krav på allmän rösträtt. Flertalet rösträttsivrare var också motståndare till kvinnlig rösträtt, menade Kjellberg. Han ansåg därför att kvinnor inte heller skulle få rösta till nästa folkriksdag, medan de dock fortfarande borde vara valbara. Hans motivering:

'Kvinnans indragande utöver en viss gräns i reformarbetet för allmän rösträtt åt mannen, torde onödigtvis giva våra gemensamma motståndare vapen i händerna,' (Tr handl 1893 M nr 12)

Den tredje motionen i samma ämne väcktes av representanten för Skaraborgs län. Han förklarade sig — i princip — icke vara motståndare till kvinnlig rösträtt men ansåg tiden inte vara mogen. Hans motionskläm lydde:

'att detta års folkriksdag, med frånseende för tillfället av kvinnans visserligen obestridliga rätt till politisk myndighet, samt med syftemål att dymedelst främja en *stegvis* så mycket säkrare lösning av *hela* rösträttssaken, måtte denna gång hålla sig till *mannens* trängande behov av politisk rösträtt.' (Tr handl 1893 M nr 16. Markeringarna i urtexten)

Samtliga dessa motioner avslogs med hänvisning till att folkriksdagen faktiskt inbegripit kvinnorna i sitt rösträttskrav. Detta beslut hade dock inte varit enhälligt. Utom motionärerna reserverade sig ytterligare fem representanter med följande motivering:

'Vi tro visserligen att kvinnan principiellt lär vara berättigad att utöva rösträtt, men som det, synnerligast för landsbygden, visat sig, att kvinnorna icke äga något egentligt intresse för politiska frågor och det följaktligen skulle inför de maktäggande förringa rösträtten, så torde vi för närvarande böra nöja oss med rösträtt för varje myndig man.' (Handl 1893 Prot 17/3 Bil I)

Att kvinnorna i realiteten var den största dittills utestängda gruppen nämndes inte i det rösträttsprogram som folkriksdagen formulerade. Där lades huvudvikten vid de ekonomiska strecken och programmet utmynnade i en försiktigt könsneutral formulering: rösträtt för varje 'myndig välfrejdad person'.

(Handl 1893 Prot 18/3 Bil VI) Observeras bör att gift kvinnas myndighet ännu inte genomförts.

Inte heller i det 'Manifest till svenska folket' som skrevs av Branting och godkändes av mötet antyddes kvinnoproblematiken. Kvinnor nämns i Manifestet en gång, 'I rättslösa svenska medborgare, män och kvinnor...', för övrigt är kvinnorna osynliga och de utestängda benämns 'arbetarklass', 'bröder' eller 'män'. (Handl 1893 Prot 19/3 Bil I)

Männens trängande behov

Det var de oprivilegierade männen som var folkriksdagarnas främsta målgrupp. Röst-rätten hade blivit en uttalad klassfråga. När kvinnorna faktiskt inbegreps i det allmänna kravet var det som genom ett hängavtal för en kategori utan egna medel eller mål. Som så ofta i kvinnohistoriska sammanhang är tystnaden talande. Ett givet ämne — om kvinnorösträtten faktiskt varit en hjärtesak — skulle t ex den alltjämt aktuella frågan om gift kvinnas myndighet ha varit. Skulle kvinnan kunna utöva sin medborgarrätt självständigt under målsmanskapet? Eller skulle bara den ogifta myndiga kvinnan ha rösträtt? Frånvaron av sådana diskussioner tyder på att intresset inte var brinnande. Intrycket av likgiltighet eller i bästa fall taktiskt tänkande förstärks när man ser utvecklingen efter folkriksdagarna, då målen skulle förverkligas i riksdagsförslag. 1906 vägrade Staaf att ta med kvinnorna i sin rösträttsproposition, vilket den organiserade kvinnliga rösträttsrörelsen uppfattade som ett liberalt svek. Efter 1907, då den manliga rösträtten rots i hamn, fick kvinnorna äntligen stöd i riksdagen av de liberala och socialdemokratiska partierna. När 'männens trängande behov' tillfredsställts kom turen till det andra könet.⁹

Liberala gränsdragningar

I fråga om kvinnoreformer på områden som utbildning och arbetsrätt kunde den liberala ideologin verka tämligen konfliktfritt under 1800-talet. Reformerna låg i linje med den ekonomiska liberalismen och kunde därför

integreras i arbetet med att radera förlegade hinder inom näringslivet.

Gränserna för kvinnornas rättigheter drogs också så att de inte hotade sådana manliga prerogativ som rätten till karriär-tjänster, ämbeten eller högre examina inom viktiga ideologibildande discipliner som teologi och juridik. Reformerna avsåg i första hand de ogifta kvinnornas möjligheter till försörjning.

När gränserna skulle stakas ut för den politiska maktfördelning som nödvändigtvis måste efterträda ståndssystemet blev läget ett annat. Här förelåg inga ekonomiska behov som gjorde det nödvändigt att tillämpa principen om individens frihet även för kvinnor. Kvinnor i politik var dessutom något helt nytt jämfört med kvinnor i arbetslivet. Där var det fråga om att utvidga den arbetsrätt — eller snarare arbetsplikt — som kvinnor såväl som män alltid haft, medan kvinnliga politiker var ett praktiskt taget okänt begrepp. Medborgerliga rättigheter för kvinnor skulle därför inneburi en revolutionär förändring. Här råkade 1800-talsliberalismen in i en till synes olöslig könskonflikt med reella och ideologiska inslag.

Myndighet och moderskap

Det fanns vissa reella hinder för kvinnlig representationsrätt. Själva grundförutsättningen, *myndighet*, saknades. När denna genomfördes 1858 gällde den endast ogifta kvinnor. Målet var inte heller att ge dem *medborgerlig* myndighet utan försörjningsmässig. Men redan denna partiella reform i förening med uppluckringen av utbildnings- och yrkesgränserna gjorde att den politiska rättighetsfördelningen efter kön komplicerades: det var inte helt självklart att kvinnor skulle uteslutas.¹⁰

Från familjeideologi till klassideologi

Legitimeringen för en fortsatt könsmässig fördelning av de politiska rättigheterna fanns i den nya liberala samhällsideologin. Som Geijer utvecklade den (väl att märka innan några emancipationsreformer ännu genomförts) framstår den emellertid inte som

en radikal förändring av hans tidigare konservativa inställning utan snarare som en teoretisk precisering av ett existerande tillstånd. När Geijer accepterat personlighetsprincipen i politiken blev det nödvändigt för honom att motivera varför den inte skulle utsträckas till kvinnorna. Han kunde då anknyta till ett begreppspår som alltid spelat stor roll i hans historiska studier, det privata och det offentliga. Redan i 'Om inbillningsgåvan' berörde han detta:

'I feodalismen finner man intet uttryck för det publika såsom skilt från det privata. Det *allmänna* tyckes ännu ej vara till. (1810 I s 85 G:s markering)

Han fann emellertid att samhället utvecklats mot differentiering och betonade särskilt den inverkan som skett genom penninghushållning, borgerskapets framväxt och arbetsfördelningen.¹¹ För Geijer stod det privata (*res familia*) i växelverkan med det offentliga (*res publica*), båda lika nödvändiga i samhället. För den konservative Geijer var husfadern den naturliga förmedlande länken mellan de två sfärerna. Den liberala Geijer måste söka en väg att med personlighetsprincipen intakt bevara det privata som privat. Som vi sett fann han den genom att höja kvinnan över politiken med hänvisning till hennes moderskap. Hon tillerkändes samma medborgerliga myndighet som mannen men befriades från att nyttja den. I sak är detta ingen förändring av den konservativa ståndpunkten medan däremot en ideologisk förskjutning har skett.

Detta ideologiska arv framträdde särskilt hos Lindblad och i Örebromötena. Lindblads premiss: den blygsamma kvinnan och de undergivna tjänarna under harmonisering genom kärlek och lojalitet var en utveckling sås på en sidolinje av Geijers tanke, en idealistisk modell. Mot hans idealism står Örebromötenas realism. Genom att inte nämna kvinnorna accepterade man tyst familjeprincipen som könsgräns. Men den var också möjlig att använda som klassgräns gentemot de i hushållet anställda. Samtidigt kunde man hävda personlighetsprincipen eftersom röstskalan inte var graderad.

Lindberg hör ideologiskt mer hemma i

1890-talets folkrikisdagar. Kvinnan är inte längre något problem ty rösträtten uppfattas som en klassfråga. Kan man då betrakta folkrikisdagarna som liberalismens acceptande av kvinnan som medborgare? Ja — med tvekan. Som vi sett fanns det reservationer av det taktiska skälet att kvinnlig rösträtt kunde fördröja den manliga. Trots att dessa skäl avvisades visade liberalernas fortsatta handlande att de inte var beredda att acceptera den grundläggande personlighetsprincipen förrän männens rösträtt var säkrad.

När Geijer i den vackra dikten 'På nyårsdagen 1838' beskrev sitt 'avfall' från konservatismen använde han bilden av den ensamme seglaren i en 'bräcklig farkost'. Kvinnorna satt i samma båt och för dem visade sig liberalismen sannerligen bräcklig i seglatsen mot den politiska jämställdhetens hamn.

NOTER

1. Det finns en omfattande utländsk litteratur i ämnet liberalismen och kvinnofrågan. Jag tar inte upp denna i min artikel eftersom den då skulle svämma över alla bräddar. Utförliga litteraturanvisningar finns i *Kön, makt, medborgarskap*.
2. Litteraturen om Geijer är oerhört omfattande. En redogörelse för den finns bl a i Lars Lönnroths uppsats 'Geijerminnet under hundra år' som ingår i *Att följa sin genius*. Han framhåller Hesslers arbete som grundläggande (s 210), vilket gläder mig eftersom jag stöder mig på Hessler förutom min egen läsning av Geijers skrifter.
3. För läsarens orientering i Geijerkronologin, anger jag verkens publiceringsår (1818) samt delen i den angivna Geijerutgåvan (II) förutom sidan.
4. Hessler I s 70, 107; II s 293. Jfr även Sten Carlssons uppsats 'Svenska kulturbärare' i *Att följa sin genius*. Geijer behandlar bildningen och samhällsklasserna i t ex *Om falsk och sann upplysning* 1811 I s 196; *Om det offentliga läroverket* 1812 II s 305. I detta arbete nämner Geijer också flickornas undervisning. Dessa bör ej gå i offentliga läroanstalter 'vilket skulle strida mot ändamålet med kvinnlig uppfostran'. (s 297)
5. 'Hessler II s 249. Utförligt om representationsförslaget vid riksdagen 1840-41 i Borell s 36 passim.
6. Se *Den svenska historien* 8 s 168, 170, 177; Borell nämner honom som oppositionsjournalist och adelsliberal s 120, 251; Qvist påpekar hans deltagande i kvinnodebatten under 30- och 40-talen. *Kvinnofrågan i Sverige* s 134, 255, samt hans representationsförslag 1840 i 'Fredrika Bremer och kvinnans emancipation' s 210 f.
7. 'Svenskt biografiskt lexikon; *Den svenska historien* 8 s 47, 190; Lennart Hedvalls uppsats 'Kring tonsättaren Geijer' i *Att följa sin genius* s 124. Som ett kuriosum kan nämnas att Lindblad föreslog rösträtt även för utländska medborgare.
8. Det enda förslag som rörde kvinnorna var en framställning från Socialdemokratiska kvinnoklubben om intensifierad aktion bland kvinnorna. Tr handl 1896 Framställning nr 11.
9. Hur ointressant frågan kunde tyckas visar Kjellén i *Rösträttsfrågan 1869-1909* då han förklarar att beslutet 1909 kunde avföra rösträttsfrågan från dagordningen.
10. Det bör väl framhållas att kvinnlig rösträtt inte var en otänkt tanke ens på Geijers tid. Jag hänvisar till Elsy Wennströms uppsats i detta nummer.
11. 1812 I s 305; 1818 II s 491 f; 1819 III s 58 f; 1839 VIII s 402, 553. Hessler diskuterar vid upprepade tillfällen vilken betydelse detta begreppspar hade för Geijer. I s 64, 255, 269; II s 176 f.

LITTERATUR

- Handlingar till folkrikisdagen 1893. (KB) (Handl 1893)
- Handlingar till folkrikisdagen 1896. (KB) (Handl 1896)
- Att följa sin genius. Tio studier om Erik Gustaf Geijer sammanställda av Geijersamfundet*, Geijerstudier VI, Karlstad 1982.
- Borell B, *De svenska liberalerna och representationsfrågan på 1840-talet*, Sthlm 1948.
- Den svenska historien* 8, Sthlm 1968.
- Fridholm R, 'Folkrikisdagarna 1893 och 1896', i *Statsvetenskaplig tidskrift* 1927.
- Geijer E G, *Samlade skrifter*. Ny ökad upplaga ordnad i tidsföljd. Genomsedd av John Landqvist, I-XIII, 1923-31.
- Hessler C A, *Geijer som politiker*, I-II, Upps 1937-1947.
- Kjellén R, *Rösträttsfrågan 1869-1909. Ett bidrag till den svenska statsförfatningens historia*, Sthlm 1915.

- Kön, makt, medborgarskap. Kvinnan i politiskt tänkande från Platon till Engels*, red Maud Eduards, Sthlm 1982.
- Lindblad A F, *Politisk dilettantism eller Ännu ett representationsförslag*, Sthlm 1844.
- Lindeberg A, *Hvad väntar svenska folket af riksdagen?* Sthlm 1840.
- Qvist G, *Fredrika Bremer och kvinnans emancipation. Opinionshistoriska studier*, Sthlm 1969.
- Dens, *Kvinnofrågan i Sverige 1809-1846. Studier rörande kvinnans näringsfrihet inom borgerliga yrken*, Gbg 1960.
- Reinhold K, *Reformsällskaperna och de allmänna reformmötena i Örebro 1849, 1850 och 1853*, Gbg 1917.
- Tryckta handlingar till 1893 års folkriksdag. (Tr handl 1893)
- Tryckta handlingar till 1896 års folkriksdag. (Tr handl 1896)

S U M M A R Y

The liberal movement and the women's franchise

From the 1830-s the main political question of the liberal movement was parliamentary reform. Its goal was the extension of political influence to

new groups in society brought on by the industrial change. In accordance with this the female suffrage was put to debate.

This article points out the importance that the vote for women had with regard to the perception of the functions of the family in society. This became manifest when the debate on the women's vote was connected with the debate about the vote for household servants.

In the 1890-s this question, however, had become a pronounced subject of class politics. This was due to the fading of family ideology which was replaced by class ideology when the vote for the workingclass was being brought forward.

In connection with this major question of the liberal movement women were never considered as individuals with their own interests and political goals. A very strong provocation from the establishment was needed before women could form their own organisations and formulate political aims with the power to liberate from them the party tactics of the male establishment.

Gunhild Kyle
Historiska inst projekt avd
Föreningsg 16 A
411 27 Göteborg
Sweden